

УДК: 94(430): 172.15 “1936/1939”

Юрій Міюц

НАЦІОНАЛІЗМ В ЕПОХУ НАДНАЦІОНАЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ УЧБОВИХ ПРОГРАМ ТА ДІЯЛЬНОСТІ “ГІТЛЕРЮГЕНДУ” У ТРЕТЬОМУ РЕЙХУ (1936-1939 рр.)

У статті, на прикладі навчальних програм та діяльності “Гітлерюгенду” у Третньому рейху (1936-1939 рр.), розглядається складний період новітньої історії Німеччини. Досліджується молодіжна політика нацистської держави напередодні Другої світової війни.

Ключові слова: “Гітлерюгенд”, учбові програми, Третій рейх, молодь.

Mijutz J. Nationalism in the era of supranationality (on the example of curriculums and activities of the Hitler Youth in the Third Reich (1936-1939)).

In the article of Mijutz J.V. “Nationalism in the era of supranationality (on the example of curriculums and activities of the Hitler Youth in the Third Reich (1936-1939))” it is shown a very difficult period of Germany modern history. The author research the youth policy of the Nazi state on the eve of the Second World War.

Key words: Hitler Youth, curriculums, the Third Reich, youth

Миюц Ю. Национализм в эпоху наднациональности (на примере учебных программ и деятельности “Гитлерюгенда” в Третьем рейхе (1936-1939 гг.).

В статье, на примере учебных программ и деятельности “Гитлерюгенда” в Третьем рейхе (1936-1939 гг.), рассматривается период новейшей истории Германии. Исследуется молодежная политика нацистского государства накануне Второй мировой войны.

Ключевые слова: “Гитлерюгенд”, учебные программы, Третий рейх, молодежь.

Інтерес до проблем, пов'язаних з історією Третього рейху, з'явився відразу після його виникнення. Історіографія німецько-

го варіанта фашизму вже давно сягнула межу в 50.000 наукових розвідок [1]. При цьому найбільшу увагу дослідників притягували проблеми створення масової бази нацизму, його ідеологічні витоки, механізм функціонування власне НСДАП, військово-політичні аспекти тощо. У той самий час у вітчизняній історіографії дослідження націонал-соціалізму знаходилося немов у “безповітряному просторі”, оскільки маловивченими залишались історія суспільних установ, питання історії культури, суспільної свідомості і т. ін. [2, 24]. У тому числі були і проблеми щільно пов’язані з вивченням діяльності молодіжних організацій Третього рейху. І це звісно не випадково. І радянські, і вітчизняні вчені свідомо обходили їх осторонь, тому що їхнє наукове вивчення автоматично приводило до відповідних небажаних паралелей. Наприклад, форми діяльності “Гітлерюгенду” були ніби відбитком діяльності піонерів та ВЛКСМ у Радянському Союзі і т. ін.

Сьогодні вже існує немало і монографічних, і дисертаційних досліджень, що висвітлюють різні аспекти молодіжної політики нацистської Німеччини в 30-ті рр. ХХ ст. [3]. Серед сучасних дослідників, що працюють у межах СНД, можна згадати роботи О. Р. Давлетова, Ю. А. Міхальчишина, О. Г. Шагалової тощо, в яких було започатковано дослідження цієї проблематики і на які опирається автор цього матеріалу [4]. При цьому варто зауважити, що деякі аспекти стосовно молодіжної політики НСДАП все ще не достатньо висвітлені у вітчизняній історіографії. Тому мета статті – на фоні аналізу націоналізму в епоху наднаціональності (на прикладі навчальних програм і діяльності “Гітлерюгенду”) виокремити провідні вектори молодіжної політики Третього рейху напередодні Другої світової війни (1936 – 1939 рр.).

“Закон про молодь” від 1 грудня 1936 року знаходився у відповідності з установками прийнятого того ж року 4-річного плану підготовки Німеччини до реваншистської війни. Відтепер у “Гітлерюгенді” остаточно стверджується мілітаристський стиль діяльності і розбудови організації. Члени спілки були зобов’язані носити однакову уніформу.

Розробку уніформи для молоді з “Гітлерюгенда” доручили найкращим дизайнерам та модельєрам “Третього рейху”.

За задумом Шираха, для того щоб бути рекламою організації, уніформа мала бути одночасно і красивою і зручною. Врешті-решт, були створені парадний і повсякденний костюми членів молодіжного союзу НСДАП, а також літня та зимова форма одягу. Кольорова гама, і навіть покрій, змінювались з урахуванням специфіки підрозділів: загально-військове відділення; авіаційне відділення; морське відділення. Загальна уніформа мала такий вигляд: формова коричнева сорочка; чорна трикутна краватка; чорні шорти до колін; коричневі черевики з гольфами (взимку – чорні високі чоботи); коричневий кашкет; солдатський ранець; ремінь з портупесею; фляга; мішок з сухарями і похідний ніж.

Зимова форма включала в себе довгі чорні штани і брунатно-зелене однобортне пальто з накладними карманами на грудях [5, 18].

При цьому як парадна, так і буденна уніформи доповнювались багатьма допоміжними елементами – різнокольоровими різноманітними нашивками, шевронами, шнурами і нарукавними пов'язками, що відбивали стан та посаду підлітка в організації, його функції, приналежність до того чи іншого підрозділу.

Шорти, що входили до обов'язкової уніформи, віднині вже не сприймалися в Німеччині як дитячий одяг, навпаки, вони стали ніби певною відзнакою приналежності до “Гітлерюгенда”. Для дівчат була розроблена окрема модифікація одягу: синя спідниця з ременем; біла блуза; чорна краватка; коричнева хустка; коричневий жилет з 4-ма великими карманами та кітель. Під час туристичних заходів дівочу уніформу доповнювали звичайна солдатська фляга, планшет та ранець, а взимку – брунатно-зелене приталене пальто [6, 234].

Майже вся уніформа членів “Гітлерюгенда” виготовлялась за батьківський рахунок. Держава поставляла лише так зване “похідне спорядження”.

Починаючи від цього часу – 1936 рік – “Гітлерюгенд” намагається контролювати майже кожну хвилину в житті молодого покоління мешканців Німеччини. Відтепер будь-яке раніше цілком буденне заняття – спортивні змагання, туристичні подорожі, хоровий спів, відпочинок поза містом у палаточних таборах

і т. п. – все це проходило під наглядом функціонерів з “Гітлерюгенда”. Був запроваджений навіть державний день молодіжної освіти – тому, хто був членом молодіжної нацистської спілки, не треба було щосуботи відвідувати школу. Замість цього – так звана “служба фюреру” – влітку до 12 годин. До того ж, щонеділі у школі 2 години всі підлітки проходили нацистську ідеологічну підготовку. На будь-якому вечорі відпочинку дітей примушували дискутувати з питань історії НСДАП. На уроках історії діти вивчали біографію фюрера. Ідеологічний вплив на молодь здійснювала і щонедільна радіопрограма “Година нації”. Свій внесок робили і спортивні та фахові змагання.

Кожен з членів “Гітлерюгенда” був зобов’язаний здати фізичні нормативи заради отримання спеціального значка. Ці нормативи включали в себе два розділи:

1. Теорія;

2. Фізична підготовка. В межах теоретичної підготовки необхідно було знати:

– для дітей віком від 6 до 10 років – провідні гасла НСДАП, “Стягову пісню “Гітлерюгенда”” та “Пісню про Хорста Весселя” [7, 114-115];

– для підлітків віком від 14 до 18 років – біографію Адольфа Гітлера, умови життя німецької діаспори за кордоном, інформацію стосовно втрачених німецьких територій (за Версальською угодою 1919 р. – Ю. М.), а також текст 6 обов’язкових пісень “Гітлерюгенда” [8, 152].

У другому розділі мова вже йшла безпосередньо про фізичну та допризовну підготовку:

– члени “Юнгфолька” здавали нормативи двічі – у 12 та 14-річному віці, що включали у себе: біг на 60 метрів за 11 секунд; стрибок у довжину до 3 метрів;

– кидання м’яча на 30 метрів, а також вміння складати солдатський ранець та успішне проходження 1,5 добового пішого туристичного походу [9, 13];

– юнаки від 14 до 18 років здавали знову тіж самі нормативи та ще плавання, підтягування, вміння їздити на велосипеді, участь у 15-кілометровому турпоході, встановлення палатки і участь у табірному житті протягом 3-х діб. До того ж, кожен з

них мав вправно стріляти з гвинтівки, орієнтуватись за допомогою компаса, по мапі та зіркам, швидко облаштовувати палаточний табір, знати назву та прикмети найпоширеніших дерев та лікувальних рослин. Для дівчат існували власні нормативні вимоги, більш зорієнтовані на вивчення медичної допомоги, у тому числі і в екстремальних умовах, домогосподарства та майбутнього материнства.

Розглядаючи провідні вектори молодіжної політики у “третьому рейху”, слід відзначити, що ми маємо виокремити такі напрями:

1. Ідеологічна робота – виховання у расистському та парамілітаристському дусі.

2. Щільно пов’язана з ідеологічною, психологічна обробка молоді.

3. Фізичне виховання молоді.

4. Допризовне військове виховання молоді.

5. Соціальне стимулювання підростаючого покоління.

Ідеологічна робота “Гітлерюгенда” була інтегрована з діяльністю школи. Сам фюрер чітко виділив дві провідні цілі загальноосвітньої німецької школи: “По-перше, треба запалити вогонь в серці молоді і укоренити в її розумі поняття “раса”. По-друге, німецька молодь повинна бути готовою до війни, навченою або перемогти, або померти. Кінцева мета виховання – сформувані нових громадян, що усвідомлюють славу країни та охоплені фанатичною відданістю національній ідеї” [10, 354].

Всеохоплюючий характер такої підготовки підтверджує і мета Націонал-соціалістичної ліги німецьких вчителів, до складу якої в 1937 році вже входило 97% загальної кількості вчителів середньої школи: “Націонал-соціалізм – світогляд, що вимагає цілковитого визнання, він не повинен бути об’єктом випадкової чи скороминучої цікавості... Молодь Німеччини не повинна більше стояти перед вибором – як це було в епоху лібералізму, з її так званою “об’єктивністю” – духом яких ідей керуватися на початку життєвого шляху: ”матеріалізму чи ідеалізму, расизму чи інтернаціоналізму, релігії чи атеїзму”. Ми повинні, виходячи з принципів ідеології націонал-соціалізму, свідомо формувати свідомість молодих людей. Досягнення цієї мети повинно

здійснюватися шляхом тих самих методів, завдяки яким наш рух зміг підкорити націю: переконання та пропаганда” [11, 398].

Всі школи та університети Німеччини вже були очищені від викладачів-євреїв. До 1938 року, щорічно, дві третини вчительського корпусу початкових класів проходили ідеологічну обробку в наметових таборах за містом на фахових місячних курсах з лекціями, семінарами та заліком зі стройової підготовки. До навчальної діяльності вчителя допускали, якщо у керівництва школи не було ніяких сумнівів щодо його благонадійності.

У навчальних програмах “третього рейху” найважливішими предметами були історія, фізкультура, германістика, біологія та німецька мова. Вивчення історії мало відверто націоналістичний характер, у будь-якому класі акцент робився на вивченні історії націонал-соціалістичного руху. Викладання біології ґрунтувалось передусім на поглядах фюрера стосовно раси. Офіційно затвердженим підручником з біології був твір Германа Гауха “Нові основи расових досліджень”, де справжніми людьми проголошували лише представників “нордичної раси”, а євреї та інші народи відносились до тварин, або так званих “недолюдків”, що вважались перехідним видом.

Вивчення германістики відбувалося на платформі необхідності відновлення “колишньої тевтонської величі”. Увага учнів була сконцентрована на історії германців, як культурустворюючої раси, та історії євреїв, як культуруруйнуючої раси.

У навчальні плани було також внесене вивчення трудів керівної ланки НСДАП.

Традиційна система університетського самоуправління була нацистами скасована, вся повнота влади була передана безпосередньо ректору, якого призначав уряд.

Професори й доценти повинні були читати лекції не лише з “германської історії”, а й з “германської фізики”, “германської біології”, “германської хімії” тощо. Було цинічно проголошено, що вся сучасна фізика в цілому – “єврейська” наука. А теорії Альберта Ейнштейна – це спроба досягнення євреями космічного світового панування чи обернення німців у рабство.

Релігійне навчання після 1933 року було значно скорочено, а в 1935 році з білетів випускних іспитів взагалі зникли пи-

танья з релігії. Поступово була розпочата навіть певна ревізія християнства, зокрема заповіді “Не вбий”. Відмова від загально визнаних постулатів християнства вела до пошуків шляхів повернення германського язичництва, до міфу крові та раси. Герман Герінг, офіційний наступник фюрера, публічно виголосив: “Вороги звать нас язичниками, бо ми відроджуємо язичницькі обряди. Однак ці обряди з’єднують наш народ. Вони підносять наші серця, роблять їх доступними для ідей нашого фюрера” [12, 22].

Щодо психологічного шляху впливу, то слід зауважити про досить велику увагу нацистів до цього аспекту. Прикладом можуть бути сценарії молодіжних заходів. Вступ до школи, перехід від “пімпфів” до “юнгфолька”, а потім до “Гітлерюгенда” і т. ін. Усе це було приводом до церемоній. Ці “вирішальні” моменти в житті підлітка використовувались партією Гітлера заради втілення ідей націонал-соціалізму в свідомість молодих німців. Щоб зробити цей вплив на молодь більш регулярним, був створений календар державних нацистських свят. Ними стали: 30 січня – день приходу НСДАП до влади; 9 листопада – день шанування пам’яті нацистів, що загинули під час “пивного” путчу 1923 року; 24 грудня – день проголошення партійної програми НСДАП – “25 пунктів”; 20 квітня – день народження фюрера тощо. Всі ці свята супроводжувались феєрверками, костюмованими балами, факельними процесіями, військовими парадями. До того ж і традиційні німецькі свята пристосовувались до потреб НСДАП. Так, Різдво було перетворено у “свято відродження життя”; народне свято літнього сонцевороту, 21 червня, було оголошено взагалі Днем молоді, якому надавалися риси язичницького обряду відродження, що зіставлявся зі створенням Гітлером нового, завжди “юного” німецького рейху.

Щорічно, на початку жовтня, у сільській місцевості влаштували свято врожаю. У присутності тисяч людей фюрер наближався до імпровізованого вітваря, де йому підносили “корону врожаю”. Це свято було використано для уславлення нацистського культу “крові та ґрунту”. У всіх заходах цього свята брали участь члени молодіжної спілки НСДАП та підрозділи вермахту.

Символіка та ритуали націонал-соціалістів поступово вкорінювались у повсякденне молодіжне життя. Привітання “Хайль Гітлер!” поступово витіснило всі інші види привітань і стало обов’язковим. Участь у масових ходах, ритуалах, скандування клятви вірності фюреру здійснювало великий емоційний вплив на молодь та міцно фіксувала у свідомості молодих людей стереотипи нацистської пропаганди. Як зазначала згодом німецька письменниця Еріка Манн у творі “Школа для варварів”, “кожна дитина говорить... “Хайль Гітлер!” від 50 до 150 разів на день – більше ніж старих нейтральних привітань... Якщо ви зустрічаєте друга по дорозі до школи, ви кажете це, учбові заняття починаються і закінчуються цим. “Хайль Гітлер!” – каже поштар, кондуктор, дівчина, що продає зошити тощо” [13].

У “Гітлерюгенді” насаджувався дух постійного змагання та суперництва між підлітками. Підрозділи союзу змагались один з одним в опануванні спортивних норм та “світоглядних програм”. Проходили змагання зі стройової підготовки, орієнтування, барабанщиків, сурмачів, співаків і т. ін. За згадками членів “Гітлерюгенда”, ці змагання часто доводили учасників до повного знесилення у погоні за кількістю заходів та їхніми результатами.

Одним із провідних напрямів роботи нацистської молодіжної спілки стало фізичне виховання німецької молоді, яке в другій половині 30-х років ХХ ст. набуло відверто мілітаристського характеру. Фюрер з цього приводу промовив: “Наша держава буде виходити з того, що нам потрібні не фізично слабкі люди, хоча б вони були всебічно освічені, а потрібні фізично здорові люди, з твердим характером, рішучі й енергійні, хоча б їх освіта й не була достатньо широкою” [14]. Нацистська пропаганда, спираючись на цей вислів фюрера, постійно стверджувала: “твоє тіло належить твоїй нації, бо ти зобов’язаний їй своїм існуванням. Ти відповідальний перед нацією за своє тіло”. Таким чином підкреслювалося, що фізичне загартування – це не приватна справа, а обов’язок кожного німця. Ця обов’язковість фізичного загартування поширювалася й на дівчат. Відтепер турбота про стан здоров’я була зведена в ранг офіційного завдання для будь-кого зі складу “Гітлерюгенда”. 1939 рік був взага-

лі проголошений Б. фон Ширахом “роком оздоровлення нації”. Ввели навіть “10 заповідей членів “Гітлерюгенда”. Ними передбачалося суворе дотримання правил гігієни, здорове харчування, відмова від алкоголю, куріння, кави, засвоєння навичок медичної допомоги, регулярні заняття фізкультурою та спортом.

Практикувались військово-спортивні змагання, в яких у 1939 році брали участь понад 7 млн. осіб. Для цього, за допомогою офіцерів вермахту, були створена мережа військово-спортивних таборів по всій країні. У цих таборах вже з 1935 року були передбачені такі види занять: метання гранати, марш у полі з військовим спорядженням, стрільба, орієнтування на незнайомій місцевості тощо [15]. Особливу увагу приділяли в цих таборах навчанню стрілковій справі. Вже в 1937 році на теренах Німеччини була створена мережа з 31 тисячі тирів чи стрілкових полігонів. На них одночасно могло тренуватись до 1,5 млн. осіб. Окрім цього діяли в межах “Гітлерюгенда” особові школи – морська, авіамодельна, зв’язкових; мотошкола, де готували інструкторський склад. Наприклад, у 1938 році лише в авіамодельних гуртках “третього рейху” займалось близько 800.000 чоловік [16].

Тут треба навести ще одне висловлювання Гітлера: “Головний наш захист полягатиме не стільки в силі зброї, скільки в силі самих громадян, нашим захистом буде не система фортець, а жива стіна чоловіків і жінок, сповнених високої любові до Вітчизни і фанатичного національного ентузіазму” [17, 63]. Він також наголошував, що саме мало вийти у процесі такого виховання: “Молодь повинна бути байдужою до болю. В ній не повинно бути ні слабкості, ні ніжності. Я хочу знов побачити в її погляді блиск гордості та нестримність дикої тварини” [18, 460].

Нацисти потребували молодих людей не просто як “гвинтиків”, а як цілої нової генерації, в якій вони мріяли відтворити принади “справжніх тевтонців”: героїчний дух, мужність, радість битви, почуття честі, любов до волі, правдивість, готовність до самопожертви, ідеалізм, рішучість, шляхетність, справедливість, чесний спосіб життя, здатність керувати і т. ін. [19, 20].

Вже у цей час “Гітлерюгенд” став кадровим резервом НСДАП. Були створені спеціальні школи трьох типів: а) ”шко-

ли Адольфа Гітлера” (для расово чистих підлітків віком від 12 до 18 років); б) школи “Наполас” (для дітей робітників та військовослужбовців від 10 до 18 років); в) ”Орденсбургі” – елітні інтернати, що були підпорядковані СС (для молодих німців 14-21 років).

Щоб закріпити власну соціальну базу серед молоді, нацисти розробили низку заходів з посилення їхнього соціального захисту :

- була підвищена вікова межа, за якою підлітком опікувалась держава – з 16 до 18 років;
- була заборонена дитяча праця до 14 років;
- для молодих робітників максимальна робоча зміна обмежувалася 8 годинами;
- була знижена плата за навчання в вузах для дітей з багатодітних родин;
- молодятам, після одруження видавали державну грошову допомогу до 1 000 марок під 1% щомісячно і т. ін.

Успіх нацистської ідеології серед молоді “третього рейху” можна частково пояснити двома моментами. По-перше, проводилася диференційована пропаганда, чітко пристосована до соціальних потреб різних верств населення. По-друге, світоглядні настанови від НСДАП надавались не в загальній формі, а завжди пов’язувались із повсякденною практикою життя в “третьому рейху”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ruck M. Bibliographie zum Nationalsozialismus. – Köln, 1995. – 1428 s.
2. Галактионов Ю. В. Германський фашизм как феномен первой половины XX века: отечественная историография 1945-90-х годов: Уч. пособие. – Кемерово, 1999. – 99 с.
3. Hayke R. Das Landjahr: Ein Stuck Erziehungsgeschichte unter dem Hakenkreuz. – Trier, 1997. – 532 s.; Кнопп Г. “Дети” Гитлера. – М., 2004. – 285 с.; Германия: фашизм, неофашизм и молодежь / Н. С. Черкасов. – Томск, 1993. – 176 с.; Пленков О. Ю. Третий рейх. Нацистское государство. – Спб., 2004. – 480 с.; Васильченко А. В. Школьная практика германского национал – социализма: Автореф. дисс.... к.и.н. – Ярославль, 2001.
4. Давлетов О.Р. “Гітлерюгенд”: від “загону Адольфа Гітлера” до

єдиної державної молодіжної організації “третього рейху” (1922–1939 рр): нариси. – Запоріжжя, 2006. – 296 с.; Міхальчишин Ю. Взаємозв’язок організаційних і програмно-ідеологічних чинників у розвитку NSDAP (1925-1926 рр.) // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: “Філософські науки”. – Львів, 2007. – Вип. 10. – С. 269-280; Шагалова О. Г. Воспитание в духе национал-социализма как фактор формирования ценностных ориентаций у немецкой молодежи // Тюменский исторический сборник. – Вип. 7. – Тюмень, 2004. – С. 209 – 216.

5. Brian L.D.Turner P. German Uniforms of the Third Reich 1933-1945.– N.-Y., 1987. – 319 p.

6. Weber-Kellermann J. Die Kindheit: Kleidung und Wohnen, Arbeit und Spiel. Eine Kulturgeschichte – Fr.a.M.,1979. – 456 s.

7. Энциклопедия третьего рейха / С. Воропаев. – М.,1996.– 472 с.

8. Hauptert B., Schafer F. Jugend zwischen Kreuz und Hakenkreuz.- Fr.a.M.,1991.– 457 s.

9. Pimpf! Das geht Dich an.– B., 1936.– 187 s.

10. Энциклопедия третьего рейха / С. Воропаев. – М., 1996. – 472 с.

11. Буллок А. Гитлер и Сталин: В 2-х т. – Смоленск,1994. – Т. 1.– 672 с.

12. Волкова Н. П., Алексеенко С. Д. Воспитание подрастающего поколения в Третьем рейхе // Вопросы германской истории. – Днепрпетровск, 1997. – С. 20-32.

13. www.facing.org/FHAOV/2SB.NSF/15.02.09.

14. Зелев В. В. Власть и молодежь //www.kprf-omsk.ru / smt / disput 04.03.09.

15. Op. cit.

16. Op. cit.

17. Макаревич Э. Германия: программирование человека // Диалог. – 1993. – № 4. – С. 62-78.

18. Коваль В. С.” Барбаросса” – истоки и история величайшего преступления империализма. – К.,1989. – 624 с.

19. Волкова Н. П., Алексеенко С. Д. Op.cit.